

Veronika Héda

SPECYFIKA ZARZĄDZANIA KULTURĄ NA WĘGRZECH

SŁOWA KLUCZE: Węgry, zarządzanie kulturą, naród kulturowy, mniejszości narodowe, instytucje muzealne, biblioteki publiczne, edukacja kulturalna

KEY WORDS: Hungary, culture management, cultural nation, national minorities, museum institutions, public libraries, cultural education

Abstract

SPECIFICITY OF CULTURAL MANAGEMENT IN HUNGARY

As a former communist state, Hungary encounters similar problems with culture management as the other countries of Central Europe, since they have become democratic countries at the same time. The issues of the state's role in shaping cultural life and of culture funding especially in the time of crisis are disputed, and the discussions do not lead to any consensus. The specificity of cultural management in Hungary, in addition to a number of typical problems of democracy, is closely linked to the history of the 20th century and the events which permanently affected the national identity and culture of the country. Since the end of World War I the matter of a cultural nation has caused Hungary many problems, but also created many possibilities by the Hungarian national minority living in the neighboring countries and the officially recognized nationalities living in Hungary. The current government led by Prime Minister Viktor Orbán, being aware of these extra human and cultural resources, has been integrating them tightly with the Hungarian cultural system. However, culture seems to have a secondary position in the state structure, being represented only by a state secretariat within the enormous Ministry of Human Resources. For the purpose of giving some examples of the cultural institutions' operation, I describe the legal background of museum institutions, public libraries and general cultural education facilities, basically represented by culture houses and cultural centers.

Węgry to kraj stosunkowo niewielki: jego powierzchnia wynosi nieco ponad 93 000 km², a to znaczy, że jest trzy razy mniejszy niż Polska. Liczba ludności Węgrów jest prawie cztery razy mniejsza niż w Polsce i wciąż obserwujemy tendencję spadkową¹. Pomimo to (albo właśnie z tego powodu) Węgry nie dają się zasymilo-

¹ Według wyników spisu ludności w roku 2011 liczba mieszkańców Węgrów przekroczyła już nawet niepokojącą granicę poniżej dziesięciu milionów, co powoduje w kraju ogólne obawy o przy-

wać kulturze globalnej ani europejskiej, raczej mocno i świadomie pielęgnują nie tylko swój legendarnie trudny dla obcokrajowców język, ale też swoje wyjątkowe elementy kulturowe, a razem z nimi swój sposób zarządzania kulturą.

Jako kraj postkomunistyczny, Węgry mają podobne problemy w zakresie zarządzania kulturą co inne kraje Europy Środkowo-Wschodniej, w tym samym czasie co one stały się bowiem państwem demokratycznym. Kwestie roli państwa w kształtowaniu życia kulturalnego czy finansowania kultury szczególnie w dobie kryzysu są sporne, a dyskusje nie prowadzą do konsensusu. Specyfika zarządzania kulturą na Węgrzech, poza problemami typowymi dla wielu demokracji, jest ściśle związana z historią XX wieku, z wydarzeniami, które trwale wpłynęły na tożsamość i kulturę narodową tego kraju. Tę kompleksową sytuację sfery społecznej, artystycznej oraz politycznej opisuje doskonale jedno słowo: Trianon.

1. Dwoistość narodu kulturowego: węgierska mniejszość narodowa w krajach sąsiadujących²

1.1. Tło historyczne: Trianon

4 czerwca 1920 roku podpisano traktat pokojowy po pierwszej wojnie światowej w Pałacu Grand Trianon w Wersalu we Francji. Dwie trzecie terenu wcześniejszego Królestwa Węgier, jako część przegrywającej Monarchii Habsburgów, zostały podzielone między sąsiadami (Rumunią, Królestwem SHS – późniejszą Jugosławią, Austrią i Czechosłowacją, również Polska uzyskała kawałek ziemi). Razem z tymi obszarami Węgry utraciły dwie trzecie ludności, to znaczy, że całe miasta i wioski węgierskie z mieszkańcami narodowości węgierskiej pozostały poza nowymi granicami. Ta trauma narodowa jest przeżywana już od 93 lat i do dziś stanowi istotną część węgierskości³. Około 2,5 mln Węgrów żyje bowiem poza granicami ojczyzny, na terenie tzw. historycznych Węgier. Stanowią oni około 60% wszystkich Węgrów mieszkających poza krajem⁴. Liczba ta wydaje się wielka, jeśli pomyślimy o tym, że nie są oni emigrantami dobrowolnie wybierającymi inny kraj zamieszkania, ale

szość narodu (w dniu 1 października 2011 r. mieszkało 9 937 628 osób na Węgrzech, o 261 tys. mniej niż w 2001 r. Źródło: Központi Statisztikai Hivatal, 2011. évi népszámlálás, 3. Országos adatok, Bp, 2013, s. 9).

² Na kwestię dwoistości narodu kulturowego zwróci uwagę Péter Inkei w swojej pracy pt. *Állami kultúrátámogatás és kulturális politika Magyarországon az elmúlt húsz évben* [w:] *Új utak a művészeti menedzsmentben*, Arts & Business Kiadó, Budapest 2011.

³ Polski pisarz Krzysztof Varga po obserwacji Węgrów i ich kultury przedstawił oraz przeanalizował w swojej książce pt. *Gulasz z turula* zjawisko traumy trianońskiej (Wydawnictwo Czarne, Wołowiec 2008).

⁴ Dane z roku 2010 według spisów ludności i oszacowań występujące na stronie internetowej wyróżnionej fundacji pożytku publicznego „Centrum Informacyjne Węgrów Za Granicą”; <http://www.htmik.hu/tag/hataron-tuli-magyarok-szama/> [odczyt: 19.04.2013].

mieszkańcami terenu, gdzie żyli ich przodkowie i z którym łączy się mocno historia ich rodzin, a który należy dziś do innego kraju. Węgrzy ci szczególnie pielęgnują swój język ojczysty, kulturę, obyczaje, nawet bardziej niż ci w ojczyźnie, ponieważ dbają o swoją tożsamość jako mniejszość narodowa wśród obywateli innego państwa. Aż do dzisiaj możliwe jest wychowywanie się np. na terenie Rumunii bez żadnego znaku asymilacji, w kontakcie wyłącznie ze wspólnotą węgierską. Inną kwestią jest, jak na tę kultury tożsamości węgierskiej reagują mieszkańcy tych krajów. To zależy od danego państwa, polityków i społeczności. Węgry od przełomowego momentu triańskiego szczególnie zwracają uwagę na prawa mniejszości węgierskiej w zakresie działalności politycznej, kulturalnej i społecznej na tych historycznych terenach. Ma to swój ślad także w ustawach.

1.2. Tło prawne i polityczne: konstytucja i Fidesz

Przede wszystkim w konstytucji (i starszej, i nowej) wśród podstawowych oświadczeń podkreśla się znaczenie wspierania rodaków żyjących za granicą.

W Konstytucji Republiki Węgierskiej, obowiązującej w okresie od roku 1989 do 2011⁵, w pierwszym rozdziale wśród *Postanowień ogólnych* pisano o tym, że „Republika Węgierska poczuwa się do odpowiedzialności za los Węgrów mieszkających poza jej granicami oraz za wspieranie i promowanie ich stosunków z państwem węgierskim”⁶. Nowa Konstytucja Węgier⁷, która weszła w życie 1 stycznia 2012 roku, określa to poczucie odpowiedzialności w sposób nie tylko bardziej patetyczny, lecz także jako istotną misję ojczyzny. Najpierw wyrażone jest to na samym początku dokumentu wśród *Wyznań narodowych*: „Obiecujemy zachować intelektualną i duchową jedność naszego narodu rozdartego w burzach ubiegłego wieku”. Potem jest to bardziej rozwinięte w Artykule D *Założeń*:

Mając na uwadze, że istnieje jeden naród węgierski, państwo węgierskie ponosi odpowiedzialność za los Węgrów mieszkających poza jego granicami, ma więc umożliwiać przetrwanie i rozwój tych społeczności, wspierając ich wysiłki w zachowaniu węgierskiej tożsamości, zapewnieniu indywidualnych i zbiorowych praw, powoływaniu lokalnych samorządów i podtrzymaniu ich ogólnego dobrobytu na terenie krajów, w których żyją, a także promując współpracę między nimi samymi i z Węgrami.

Te wersety nowej konstytucji są dobrym przykładem zmiany w węgierskim życiu politycznym, która zdarzyła się w roku 2010. Wtedy przeważającą większość wygrała wybory unia partii Fidesz – KDNP (po węgiersku Fiatal Demokraták Szövetsége i Kereszténydemokrata Néppárt, czyli Związek Młodych Demokratów

⁵ Konstytucja z roku 1989 była tak naprawdę tylko poprawką do już istniejącej konstytucji z roku 1949, ale ponieważ jej treść z powodu upadku ustroju komunistycznego znacznie się zmieniła, można mówić o nowej konstytucji.

⁶ Konstytucja Republiki Węgierskiej, Rozdział I, Art. 6, (3).

⁷ W nowej konstytucji zmieniono oficjalną nazwę kraju z Republiki Węgierskiej na Węgry.

i Chrześcijańsko-Demokratyczna Partia Ludowa). Zwycięstwo to pozwoliło unii uzyskać w parlamencie większość dwóch trzecich i dało nowemu rządowi możliwość zmiany konstytucji oraz wielu innych ustaw, mimo ewentualnych protestów partii opozycyjnych. Zgodnie z deklarowaną ideologią polityczną rządzących partii, mianowicie z narodowym konserwatyzmem i chrześcijańską demokracją, w nowej konstytucji, ustawach oraz decyzjach o nominacjach zaznacza się silna postawa patriotyczna. A patriotyzm na Węgrzech bardzo często łączy się z sentymentem do Węgier historycznych, czyli do terenów utraconych. Wspominając „duchową jedność rozdartego narodu”, konstytucja sugeruje, że mimo strat terytorialnych pozostały Węgom język i kultura, które łączą ich bez względu na obecne granice. Krótko mówiąc, nie ma tego dużego terenu, ale są ludzie, którzy zapewniają państwu węgierskiemu dodatkowe zasoby umysłowe, szczególnie w sferze kultury. A rząd premiera Viktora Orbána jest tego jak najbardziej świadomy i nie tylko stara się wykorzystywać te zasoby zagraniczne, ale nawet na nich opiera cały system kultury.

Na to wskazują między innymi nominacje osób pochodzących ze starych terenów węgierskich na wysokie stanowiska w sferze kultury. Pierwszym sekretarzem stanu do spraw kultury po zmianie rządu został Géza Szócs, węgierski poeta i polityk z Siedmiogrodu. W roku 2012 zrezygnował z funkcji⁸, ale nie zniknął ze sfery polityki kulturalnej: obecnie organizuje i przygotowuje udział Węgier w Wystawie Światowej w 2015 roku jako komisarz rządowy z ramienia premiera⁹.

Ostatnio w środowisku kultury szerokim echem odbiły się wiadomości o nowym dyrektorze Narodowego Teatru w Budapeszcie. Postać Attily Vidnyánszkyego jest dość kontrowersyjna, ponieważ jako założyciel i reżyser teatru mniejszości węgierskiej na Ukrainie jest kojarzony z wielkim patriotyzmem, co różnie ocenia społeczeństwo stolicy (zwłaszcza że Vidnyánszky zmienił na stanowisku Róberta Alföldiego, który reprezentował inne poglądy, zarówno w sensie artystycznym, jak i politycznym). Dyskusja na ten temat dotarła nawet do Strasburga, powodując nowe debaty. Dyrekcja Narodowego Teatru w Strasburgu odwołała planowane warsztaty Vidnyánszkyego w Akademii Teatru ze względu na negatywne artykuły w prasie międzynarodowej o jego związkach z rządem węgierskim¹⁰. Francuscy intelektualiści, znający Vidnyánszkyego osobiście, wstawiali się za nim w listach otwartych, sprzeciwiając się decyzji Julie Brochen, dyrektorki strasburskiego teatru, prawdopodobnie również uwikłanej w zależności od systemu politycznego¹¹.

⁸ http://index.hu/belfold/2012/06/13/lemondott_szocs_geza/ [odczyt: 11.04.2013].

⁹ http://index.hu/belfold/2013/02/14/szocs_geza_kormanybiztos_lett/ [odczyt: 11.04.2013].

¹⁰ W prasie zachodniej zwykle pisze się o rządzie Orbana bardzo krytycznie z powodu jego nie najlepszego stosunku do Unii Europejskiej i ustaw uważanych przez niektórych za antydemokratyczne.

¹¹ http://hvg.hu/kultura/20130325_Vajon_igy_kell_felepíteni_Europat_level [odczyt: 3.04.2013].

List otwarty Jean-Pierre'a Thibaudata w języku francuskim: <http://europecentrale.asso-web.com/460+apropos-de-lannulation-de-deux-spectacles-dattila-vidnyanszky-venus-de-hongrie.html> [odczyt: 11.04.2013].

1.3. Ustawa o wspieraniu Węgrów na terenach odłączonych

Ustawa Nr LXII z roku 2001 o Węgrach żyjących w krajach sąsiadujących określa, na czym polega dokładnie wspieranie zachowania węgierskiej tożsamości za granicą. Ta ustawa powstała w okresie pierwszego rządu Orbána (1998–2002) i dotyczy wyłącznie Węgrów mieszkających na terenie Chorwacji, Rumuni, Serbii, Słowacji, Słowenii oraz Ukrainy. Jest ona tak naprawdę zbiorem ulg, z których na terenie Węgier mogą korzystać osoby posiadające tzw. dowody węgierskie (węg. *magyar igazolvány*). A taki dowód można w miarę łatwo dostać: wystarczy oficjalnie deklorować się jako Węgier w ramach spisu danego państwa albo w lokalnej organizacji mniejszości węgierskiej czy też lokalnego Kościoła. Bez deklarowania mogą uzyskać dowód również ci, którzy mówią po węgiersku, oraz oczywiście ci, którzy posiadają obywatelstwo węgierskie. Ze względu na rodziny „mieszane” ustawa jest ważna dla małżonków i małżonek Węgrów oraz dla ich wspólnych dzieci również w przypadku, jeśli nie deklarują się oni jako Węgrzy. Specjalnie dla nich wymyślono „dowód węgierski dla członka rodziny” (węg. *hozzátartozói igazolvány*), żeby cała rodzina mogła korzystać z różnych ulg, przyjeżdżając na wakacje na Węgry. Niestety, oprócz limitowanych zniżek w komunikacji miejskiej i kolejowej, ulgi są raczej podstawowe, np. bezpłatne korzystanie z kolekcji bibliotek publicznych na miejscu, zniżki dla uczniów, studentów i pedagogów, a także możliwość prowadzenia badania naukowego w archiwach.

Oprócz ulg związanych z dowodem węgierskim ustawa zawiera ważne informacje o różnych formach finansowania edukacji oraz nauki, dotyczących kultury węgierskiej. Węgry wspierają na przykład założenie (lub przeniesienie) i prowadzenie wydziałów uniwersytetów węgierskich w krajach sąsiadujących oraz kierunki studiów w języku węgierskim w ramach uczelni danego państwa. Dzieciom od wieku przedszkolnego biorącym udział w systemie edukacyjnym związanym z kulturą węgierską lub językiem należy się pomoc finansowa na podręczniki, materiały szkolne itp., a studentom „wsparcie studenckie”; mogą też ubiegać się o węgierskie stypendia państwowe. Pedagodzy pracujący w tej dziedzinie regularnie bezpłatnie mogą brać udział w szkoleniach na Węgrzech, nawet koszty podróży, noclegu i posiłku pokrywa państwo węgierskie. Organizacjom zajmującym się tożsamością węgierską przyznawane są dotacje poprzez konkurs, jeśli celem organizacji jest m.in. zachowanie narodowej tradycji węgierskiej albo jeśli organizacja wspiera węgierskie szkolnictwo wyższe w danym kraju w ten sposób, że zaprasza wykładowców gościnnych z Węgier czy też dba o lokalny dorobek węgierski (umysłowy lub rzeczowy).

Węgrzy (nawet bez dowodu węgierskiego, ale deklarujący przynależność narodową) mieszkający na terenie historycznych Węgier mogą wygrywać nagrody państwa węgierskiego i zyskać tytuły fundowane przez ministrów węgierskich. Tendencja jest taka, że często dostają rozmaite odznaczenia za wyróżniające działania

List otwarty Valère Novarinej w języku francuskim: <http://europecentrale.asso-web.com/actualite-461-lettre-de-valere-novarina-a-attila-vidnyanszky-metteur-en-scene-hongrois-dont-les-specacles-n-ont-pas-pu-venir-en-france.html> [odczyt: 11.04.2013].

na rzecz Węgier w dziedzinie kultury lub nauki. Przykładowo, Nagrodę im. Kossutha (węg. *Kossuth-díj*), która jest najwyższą nagrodą państwową, dostaje zwykle – oprócz innych artystów – ktoś żyjący za granicą w mniejszości węgierskiej. W tym roku 15 marca, który jest dniem święta narodowego rewolucji roku 1848, nagrodę od prezydenta dostała Katalin Szvorák, piosenkarka pieśni ludowej ze Słowacji¹². Ciekawostka, że razem z nią i innymi nagrodę otrzymał zespół rockowy *Omega*, twórca legendarnej piosenki pt. *Dziewczyna o perłowych włosach*.

2. Druga strona medalu: narodowości na Węgrzech

Ponieważ Węgry bardzo zwracają uwagę na podtrzymywanie tożsamości narodowej mniejszości węgierskiej za granicą, to również starają się zapewnić prawa mniejszościom narodowym żyjącym na terenie Węgier. W nowej konstytucji zaraz po obiecaniu zachowania duchowej całości narodu węgierskiego napisano, że „narodowości żyjące z nami stanowią część węgierskiej wspólnoty politycznej i są częścią składową państwa. Podejmujemy się podtrzymywać i chronić (...) kulturę i język narodowości żyjących na terenie Węgier (...)”¹³. Prawa podstawowe, indywidualne, społecznościowe, edukacyjne, związane z mediami i kulturą narodowości, dokładnie określa Ustawa Nr CLXXIX z roku 2011.

Obecnie na Węgrzech żyje trzynaście oficjalnie uznanych narodowości: Polacy, Bułgarzy, Chorwaci, Serbowie, Ukraińcy, Słowacy, Słoweńcy, Rumuni, Ormianie, Rusini, Niemcy, Grecy i Cyganie¹⁴. Te narodowości zasłużyły na tytuł „oficjalny” – i tym samym na różne prawa – dzięki ich stuletniej obecności na Węgrzech, posiadaniu własnego języka, kultury, tradycji. Poza tym dały dowód świadomości własnej odrębności, która wyraża się w zachowaniu swoich wartości oraz obronie interesów swoich społeczności¹⁵. Poza wcześniej wymienionymi narodowościami na Węgrzech żyją też inne mniejszości narodowościowe (np. Rosjanie, Wietnamczycy, Chińczycy, Arabowie), których liczba ciągle wzrasta, a nawet przekracza liczebność niektórych oficjalnych mniejszości, jednak nie spełniają one wszystkich warunków uzyskania tytułu i praw. Według ostatniego spisu ludności, w roku 2011 oficjalne narodowości stanowiły 6,5% społeczeństwa Węgier¹⁶.

Chyba najważniejszym prawem narodowości jest możliwość tworzenia samorządów narodowościowych. Samorządy różnych narodowości mają takie same prawa,

¹² <http://www.felvidek.ma/felvidek/kultura/38513-kosztontjuk-a-kossuth-dijas-szvorak-katalin> [odczyt: 13.04.2013].

¹³ Konstytucja Węgier z roku 2011, Wyznanie narodowe.

¹⁴ Świadomie używam słowa Cygan zamiast politycznie poprawnego słowa Rom, ponieważ na Węgrzech sami tak siebie nazywają, poza tym w sferze kultury ta nazwa również jest powszechnie używana.

¹⁵ Ustawa Nr CLXXIX z roku 2011 o prawach narodowości, Rozdział I, 1 §, (1).

¹⁶ Központi Statisztikai Hivatal, 2011. évi népszámlálás, 3. Országos adatok, Budapest 2013, s. 20–22.

natomiast ich zadania i zakres działania mogą się od siebie różnić. Lokalne i krajowe samorządy narodowościowe tworzy się poprzez bezpośredni wybór przez obywateli zapisanych w rejestrze narodowościowym. Te samorządy mają osobowość prawną, reprezentuje je wybrany prezydent, a ich komitety zarządzają sprawami publicznymi narodowości i budżetem. Samorządy narodowościowe nie są podporządkowane samorządom lokalnym. Samorządy lokalne, według swoich regulaminów działania, są zobowiązane do współpracy z samorządami narodowościowymi, zapewniając im umocowanie praw i wykonując lokalne zadania kulturalne, informacyjne.

Samorządy narodowościowe mogą założyć i prowadzić instytucje edukacyjne od przedszkola do uniwersytetu, ponieważ prawem indywidualnym jest możliwość udziału w systemie edukacyjnym w języku ojczystym i uczenia się historii, tradycji własnego narodu. Kształcenie i szkolenie pedagogów narodowościowych jest zadaniem państwa, dlatego Węgry wspierają przyjmowanie nauczycieli i wykładowców gościnnych z macierzystych krajów. Państwo wspiera też wydawanie podręczników i wykonanie materiałów szkolnych specjalnie dla narodowości oraz rozdziela dotacje dla samorządów narodowościowych wypełniających zadania edukacyjne.

Samorządy narodowościowe są też upoważnione do zakładania i utrzymywania instytucji kultury z pomocą dotacji państwowych.

Koordinowanie zaopatrywania mniejszości narodowych w książki i dokumenty w językach ojczystych należy do Ogólnokrajowej Biblioteki Języków Obcych. Nawet jej strona internetowa jest dostępna w językach wszystkich narodowości, oprócz węgierskiego i angielskiego. Tam sformułowana jest także jej misja:

Problematyka narodowościowa jest jednym z głównych zakresów działalności biblioteki. Staramy się gromadzić wszystkie, dotyczące trzynastu żyjących na Węgrzech narodowości, wydawnictwa jak: literaturę piękną wydaną w oryginale lub tłumaczoną na język węgierski oraz odnośną literaturę fachową¹⁷.

Na podstawie swoich doświadczeń mogę potwierdzić, że biblioteka ta faktycznie posiada bardzo dużo polskojęzycznych książek.

3. Kultura jako element zasobów ludzkich

Mówiąc o specyfice zarządzania kulturą, warto również wspomnieć, że na Węgrzech nie ma osobnego ministerstwa zajmującego się sprawami kultury, tylko Sekretariat Stanu do spraw Kultury w strukturach Ministerstwa Zasobów Ludzkich, po węgiersku Emberi Erőforrások Minisztériuma (EMMI). Ten ogromny organ powstał w roku 2010 pod nazwą Ministerstwa Zasobów Narodowych, po połączeniu wcześniejszego Ministerstwa Edukacji i Kultury, Ministerstwa Zdrowia, Ministerstwa Społeczeństwa i Spraw Pracy oraz Działu Polityki Sportowej, należącego kiedyś do Ministerstwa Spraw Samorządów. W roku 2012 zmieniono i nazwę ministerstwa, i samego ministra, rozszerzono zakres obowiązków ministerstwa, dołączając zadania

¹⁷ <http://www.oik.hu/web/nemzetisegi/rolunk> [odczyt: 19.04.2013].

z zakresu rozwijania związków społecznych i cywilnych, polityki narodowościowej oraz integracji Romów w społeczeństwie węgierskim, a także sprawy Kościołów¹⁸. Od tego czasu na czele EMMI stoi Zoltán Balog, z wykształcenia kalwiński pastor¹⁹. Mimo licznych organów doradczych współpracujących z nim w kwestiach kultury, ostateczne decyzje zależą tylko od niego, nie jest zobowiązany do słuchania rad komitetów ani komisji zawodowych.

Jego zastępcami są sekretarze stanu zajmujący się konkretnymi sprawami, mający kompetencje ministra wyłącznie w swoich obszarach²⁰. Trudność sytuacji kultury wśród innych bardzo ważnych spraw rzuconych do tego samego „wora” EMMI opisuje rotacja sekretariatów stanu do spraw kultury. Géza Szócs, wspomniany już polityk i poeta, sam zrezygnował z tej funkcji po dwóch latach. Następny sekretarz, László L. Simon, pisarz, redaktor i menedżer kultury, został usunięty ze stanowiska przez ministra po ośmiu miesiącach z powodu rozbieżności opinii (teraz pracuje jako prezydent Komitetu Kultury i Prasy Parlamentu)²¹. Jego następcą od lutego 2013 roku jest János Halász, polityk, wcześniejszy sekretarz parlamentarny EMMI.

4. Zbieranie i przekazywanie dorobku kultury

Na podstawie tej wspólnej właściwości Ustawa Nr CXL z roku 1997 reguluje działalność instytucji muzealnych, bibliotek publicznych i edukacji kulturalnej.

Podstawową zasadą zawartą w ustawie jest oświadczenie, że instytucje utrzymywane przez państwo lub samorząd nie mogą być zobowiązane do promowania religii, ideologii czy poglądów politycznych. Wszyscy mają prawo do poznania dorobku kultury i jego znaczenia w epokach historycznych w kształceniu tożsamości narodowej i narodowościowej oraz do uzyskania wiedzy związanej z ochroną tego dorobku za pomocą instytucji muzealnych, usług bibliotecznych, edukacji publicznej i kulturalnej oraz mediów. Wszyscy mogą korzystać z usług tych instytucji w celu poszerzania swojej wiedzy i erudycji na każdym etapie życia. Ponadto obywatele mają prawo do stworzenia grup i organizacji, aby dochodzić swoich praw w zakresie edukacji kulturalnej oraz do uzyskania miejsca społecznego i pomocy organizacyjnej w realizacji celów związanych z pogłębianiem wiedzy. Za działalność instytucji muzealnych, bibliotek publicznych i edukacji kulturalnej odpowiedzialny jest minister, w wykonywaniu zadań współpracują z nim specjalistyczne organy.

¹⁸ http://hu.wikipedia.org/wiki/Emberi_Er%C5%91forr%C3%A1sok_Miniszt%C3%A9rium [odczyt: 21.05.2013].

¹⁹ Informacje o Ministerstwie Zasobów Ludzkich na oficjalnej stronie internetowej rządu, również w języku angielskim: <http://www.kormany.hu/en/ministry-of-human-resources/offices-of-the-ministers-of-state>. Życiorys Zoltána Baloga: <http://www.kormany.hu/en/ministry-of-human-resources/the-minister> [odczyt: 21.05.2013].

²⁰ Ustawa Nr XLIII z roku 2010, § 49 – Zakres zadań sekretariatu stanu.

²¹ Życiorys László L. Simona na swoim portalu w języku angielskim też: <http://www.lsimon-laszlo.hu/> [odczyt: 21.05.2013].

4.1. Instytucje muzealne

Instytucje muzealne są najważniejszymi organami realizacji celów związanych z ochroną dóbr kultury. Ich głównym zadaniem jest zapewnienie szerokiego i równego dostępu do wspólnego narodowego dorobku kultury. Nie są one stworzone dla zysku ekonomicznego; mają służyć społeczeństwu oraz współdziałać aktywnie ze społecznościami i danymi miejscowościami. Do zakresu ich działania należą m.in.: pilnowanie dorobku kultury, dbanie o niego i przedstawianie go na wystawach w aspekcie naukowym; zapewnienie możliwości naukowych badań związanych z dorobkiem; współpraca z instytucjami wychowawczymi i edukacyjnymi oraz z różnymi instytucjami kultury dbającymi o inne wartości dziedzictwa kulturowego (tj. biblioteki, archiwa); organizowanie wydarzeń edukacyjnych i innych. Przez swoją działalność muzea mają także ożywić gospodarkę kraju przez swoją atrakcyjność turystyczną.

Każdy ma prawo do założenia instytucji muzealnej z takim zastrzeżeniem, że dorobek instytucji należy do dorobku kulturowego i spełnia warunki ciągłej działalności. Zezwolenie na działalność wydaje minister.

Instytucje muzealne mogą być klasyfikowane jako publiczna ekspozycja muzealna, publiczny zbiór muzealny oraz po prostu jako muzeum, która to kategoria dzieli się na muzeum tematyczne, regionalne, krajowe, krajowo-fachowe oraz miejskie o zasięgu „komitatowym”.

Publiczne ekspozycje i zbiory muzealne są instytucjami niespełniającymi warunków muzeów, ale mającymi pewne wartości artystyczne i naukowe, zwykle związane z jakimś miejscem geograficznym, wydarzeniem, organem lub osobą. Nie posiadają one większego, niezależnego zbioru, ale za pozwoleniem ministra mogą przedstawiać swój dorobek artystyczny i archeologiczny, a także budynki z ich wyposażeniem. Takimi instytucjami mogą być zbiory religijne, kościelne, zamki i pałace, parki archeologiczne i pamięci, domy ludowe itd.

Głównym zadaniem muzeów krajowych jest dbanie o kolekcję kompleksową, szczególnie ważną, dotyczącą różnych obszarów naukowych. Ich dyrektor dostaje zlecenie od ministra – oprócz komendanta Muzeum Historii Militarnej, który jest mianowany przez ministra obrony narodowej. Specjalistyczne muzeum krajowe wykonuje natomiast zadania związane z określaniem części dorobku kulturowego jako chronionego i załatwianiem spraw związanych z pozwoleniem na wywóz dzieł sztuki za granicę.

Organizator instytucji muzealnej zapewnia warunki odpowiedniego działania instytucji według jej kategorii, łącznie z finansowaniem. Państwo rozdziela dotacje na wykonanie zadań publicznych dla muzeów miejskich o „komitatowym” zasięgu oddziaływania oraz dla wszystkich instytucji muzealnych, przeznaczone na lokalną ochronę dziedzictwa kultury i na lokalną edukację kulturalną.

4.2. Biblioteki publiczne

Ich organizatorem jest państwo albo samorząd, a zasady dotyczące ich działalności i pracowników obowiązują także biblioteki niepubliczne.

Według ustawy podstawowe wymagania stawiane usługom bibliotecznym są następujące: dostępność komunikacyjna, łatwość skorzystania ze zbiorów przez wszystkich użytkowników, zatrudnienie specjalistów bibliotecznych, odpowiednie godziny otwarcia dla większości użytkowników, posiadanie odpowiednich dla celów biblioteki sal, gromadzenie i przekazanie danych statystycznych oraz bezpłatność korzystania z usług podstawowych na miejscu (!). W tej ostatniej kwestii węgierski system różni się od polskiego, ponieważ wypożyczenie książek nie jest darmowe, a jedynie czytanie i zbieranie informacji na terenie biblioteki. Dlatego już w trakcie dokonania zapisu do bibliotek trzeba zdecydować, w jaki sposób chcemy w przyszłości korzystać z usług bibliotecznych: w razie planowania wypożyczenia książek od razu musimy płacić za zapis i legitymację zgodnie z jej ważnością. Najczęściej zapisu dokonać można na rok albo pół roku, od tego m.in. zależy cena. Są oczywiście ulgi dla studentów i pedagogów. W bibliotekach uniwersyteckich zwykle studenci danego uniwersytetu płacą najmniej za usługi, studenci innych uczelni trochę więcej, a osoby zupełnie „zewewnętrzne”, spoza systemu edukacji, najwięcej. Wszystkie usługi biblioteczne są natomiast bezpłatne do 16. oraz od 70. roku życia.

Organ zajmujący się instytucjami muzealnymi prowadzi również rejestr bibliotek publicznych.

Do zakresu działań bibliotek należą: ciągłe rozwijanie własnego zbioru; poinformowanie czytelników o dokumentach i usługach; zapewnienie dostępu do elektronicznych dokumentów oraz do zbioru i usług innych bibliotek; udział w wymianie informacji i dokumentów między bibliotekami; organizowanie wydarzeń kulturalnych i społecznych; udzielanie pomocy czytelnikom w nabyciu kompetencji informacyjnych oraz w procesie ustawicznego samokształcenia; pomoc w uzyskaniu informacji przez badaczy i uczestników systemu edukacji; wreszcie – przyczynianie się do poprawy jakości życia przez swoją działalność przekazywania informacji, wiedzy i kultury.

Do wspierania usług bibliotecznych minister utworzył krajowy system dokumentacyjny, który zapewnia rejestr miejsc dokumentów bibliotecznych (wspólny Węgierski Katalog Krajowy jest bazą danych, a na nim oparty Krajowy System Usług Dokumentacyjnych to centrum usług elektronicznych²²). Również minister zarządza narodowym centrum usług multimedialnych i dokumentów elektronicznych, tzw. Centrum Multimedialnych i Biblioteką Cyfrową im. Jánoša Neumanna, a minister odpowiedzialny za informatykę – Narodowym Archiwum Audiowizualnym²³.

W celu odpowiedniego działania i rozwinięcia krajowych usług bibliotecznych powstały centralne instytucje, które wspierają: rozwijanie informatycznej sieci bi-

²² Węg. Magyar Országos Közös Katalógus i Országos Dokumentumellátási Rendszer.

²³ Węg. Neumann János Multimédia Központ és Digitális Könyvtár i Nemzeti Audiovizuális Archívum.

bliotek; zaopatrywanie w książki węgierskich bibliotek w krajach sąsiadujących oraz mniejszościowych bibliotek na Węgrzech; rozdzielanie egzemplarzy obowiązkowych; zbieranie dokumentów wytwarzanych na Węgrzech i hungarików²⁴ zagranicznych.

Źródło finansowania bibliotek publicznych ma zapewniać założyciel i organizator, a poza własnymi dochodami biblioteki mogą liczyć także na dotacje z budżetu państwa. Dodatkowe dochody są wyznaczone przez dział finansowy nadzorowany przez ministra i przeznaczone m.in. na zakup dokumentów bibliotecznych, ochronę dokumentów bibliotecznych stanowiących część dorobku kultury, działalność biblioteki wykraczającą poza podstawowy zakres zadań, rozwinięcie informatycznej sieci bibliotecznej oraz na cyfryzację dokumentów.

Warto wspomnieć o narodowej bibliotece, tzw. Krajowej Bibliotece im. Széchényiego (węg. Országos Széchényi Könyvtár), która znajduje się w Budapeszcie w Zamku Królewskim. Działa ona jako autonomiczna jednostka budżetowa, jej organizatorem jest minister, a cały jej zbiór należy do narodowego dorobku kulturowego. Zbiera przede wszystkim hungarika z terenu Węgier i z zagranicy, poza tym przygotowuje bibliografię narodową, pracuje nad archiwizacją i ochroną swojego zbioru, wykonuje badania. Z jej kolekcji można korzystać przede wszystkim na miejscu. Ciekawostką jest, że narodowa biblioteka na publicznych aukcjach książek ma prawo pierwokupu.

4.3. Publiczna edukacja kulturalna²⁵

W tym rozdziale chciałabym krótko przedstawić regulację węgierskiej edukacji kulturalnej na podstawie IV części Ustawy Nr CXL z roku 1997. Instytucją edukacyjno-kulturową może być: dom lub centrum kultury, dom wspólnoty, dom młodzieżowy, dom wsi (czyli mały dom reprezentujący folklor danej miejscowości), ogólne centrum edukacyjne działające w sferze kultury i edukacji itd. Najczęściej należą one do państwa lub samorządów lokalnych, ale fundusz lub osoba prywatna też może być ich organizatorem. W ustawie mało jest mowy o placówkach, raczej chodzi o organizowanie lokalnych wydarzeń, działań samorządu i ministra, reprezentowanie interesów lokalnych przez Komitety Edukacji Kulturalnej.

²⁴ Hungarikum: pojęcie ogólne znaczące taką wyróżniającą wartość, która ze swoją cechą, wyjątkowością, specyfiką i jakością typową dla węgierskości jest jej najwyższym osiągnięciem. Źródło: Ustawa Nr XXX z roku 2012 o węgierskich wartościach narodowych i hungarikach, § 1, (1) g).

²⁵ Tłumaczenie węgierskiego wyrazu *közművelődés* jest problematyczne. W wielkim słowniku węgiersko-polskim (pod red. J. Reychmana, Warszawa 1980) występuje tu „oświata publiczna”, jednak w węgierskim *művelődés* zawiera się samokształcenie, samodzielne rozszerzanie wiedzy o kulturze, poza systemem edukacji. A człon poprzedzający *köz-* wskazuje na wielu ludzi, dodając taki sens, że to samokształcenie dotyczy wszystkich, można to robić razem; a w tej ustawie znaczy, że „instytucje samokształcenia” dla wszystkich są dostępne.

Na działalność instytucji edukacji kulturalnej, traktowana jako świadczenie publicznych usług na terenie regionalnym i w stolicy, składają się następujące czynności: organizowanie i wsparcie lokalnych wydarzeń; współpraca z innymi organizacjami międzynarodowymi lub narodowymi; rozwijanie życia kulturalnego na prowincji; wsparcie lokalnej sztuki ludowej i amatorskiej; udzielanie pomocy w ustawicznym samokształceniu; wspieranie wychowania pozaszkolnego, edukacji dorosłych oraz rozwoju lokalnej wspólnoty; badanie lokalnej historii; zapewnienie usług informacyjnych; przedstawienie i ochrona lokalnego dziedzictwa kulturowego (materiałnego i niemateriałnego); tworzenie archiwum cyfrowego; organizowanie szkoleń dla pracowników, a wreszcie – wydawanie publikacji fachowych.

Mimo podobnego jak w Polsce negatywnego postrzegania domów kultury jako pozostałości minionej epoki, zauważalny jest jednak pozytywny przykład odrodzenia systemu edukacji kulturalnej. W dzielnicy XII w Budapeszcie już tylko dekoracja przedstawiająca robotników na ścianach centrum kultury tzw. MOM przypomina o przeszłości tego budynku. Dzięki ogromnej inwestycji samorządu dzielnicy MOM posiada dzisiaj nowoczesne wyposażenie techniczne na wysokim poziomie, odpowiadające wymaganiom współczesnej rzeczywistości. Jego największa, widowiskowa sala z dużą sceną, profesjonalnym oświetleniem i systemem dźwiękowym jest idealnym miejscem do organizacji koncertów muzyki symfonicznej czy popularnej, a także spektakli teatralnych, w których chętnie uczestniczą mieszkańcy całej stolicy. MOM zaspokaja różne potrzeby lokalnej społeczności, wykorzystując cały należący do niego teren: w zielonym, również odnowionym, otoczeniu budynku w weekendy odbywa targ ekologiczny, a także targ książek. Regularnie organizowane są warsztaty, imprezy dla dzieci, programy dla emerytów i zajęcia sportowe dla kobiet. Przyjemna kawiarnia z tarasem, wystawą fotograficzną i przystępnymi cenami przyciąga ludzi nawet bez okazji, poza organizowanymi imprezami. Remont i dobre zarządzanie przyniosły centrum kultury zysk ekonomiczny: jego nowoczesne, wygodne sale często są wynajmowane w celu organizowania spotkań biznesowych i różnych konferencji.

Źródła

Dokumenty

Konstytucja Węgier (2012), w języku węgierskim: Magyarország Alaptörvénye.

Konstytucja Republiki Węgierskiej (1989–2011), w języku węgierskim: A Magyar Köztársaság Alkotmánya.

Ustawa Nr LXII z 2001 r. o Węgrach żyjących w krajach sąsiadujących, z późn. zm. ważna od 1.03.2013, w języku węgierskim: 2001. évi LXII. törvény a szomszédos államokban élő magyarokról.

Ustawa Nr CLXXIX z 2011 r. o prawach narodowości, z późn. zm. ważna od 3.05.2013 do 31.08.2013, w języku węgierskim: 2011. évi CLXXIX. törvény a nemzetiségek jogairól.

Ustawa Nr XLIII z 2010 r. o centralnych organach administracji państwowej oraz o stanowisku prawnym członków Rządu i sekretariatów stanu, z późn. zm. ważna od 3.05.2013, w języ-

- ku węgierskim: 2010. évi XLIII. törvény a központi államigazgatási szervekről, valamint a Kormány tagjai és az államtitkárok jogállásáról.
- Ustawa Nr CXL z 1997 r. o instytucjach muzealnych, publicznej usługi bibliotecznej i edukacji kulturalnej, z późn. zm. ważna od 01.01.2013, w języku węgierskim: 1997. évi CXL. törvény a muzeális intézményekről, a nyilvános könyvtári ellátásról és a közművelődésről.
- Ustawa Nr XXX z 2012 r. o węgierskich wartościach narodowych i hungarykach, z późn. zm. ważna od 28.12.2012, w języku węgierskim: 2012. évi XXX. törvény a magyar nemzeti értékekről és a hungarikumokról.
- Centralny Urząd Statystyczny, *Spis ludności w 2011 r., Zeszyt 3, Krajowe dane*, Budapeszt 2013, w języku węgierskim: Központi Statisztikai Hivatal, *2011. évi népszámlálás, 3. Országos adatok*, Bp, 2013.

Druki zwarte, artykuły

- Földes A., Spirk J., *Két államtitkár is bukik*, Index (internetowy portal informacyjny), http://index.hu/belfold/2013/02/12/balog_levaltja_a_parlamenti_allamtitkarat_is/ [odczyt: 2.06.2013].
- Inkei P., *Állami kultúrátámogatás és kulturális politika Magyarországon az elmúlt húsz évben* [w:] *Új utak a művészeti menedzsmentben*, Arts & Business Kiadó, Budapest 2011.
- Rác A., *Ki ellen harcol L. Simon államtitkár?*, hvg.hu (Tygodnik Ekonomiczny Online), http://hvg.hu/kultura/20130116_Kulturkampf_ki_ellen_harcol_valojaban [odczyt: 20.01.2013].
- Thibaudat J.-P., *Apropos de l'annulation de deux spectacles d'Attila Vidnyánszky venus de Hongrie*, Dialogues France – Europe centrale (Francuska strona internetowa o kulturze Europy Środkowej), <http://europecentrale.asso-web.com/460+apropos-de-lannulation-de-deux-spectacles-dattila-vidnyanszky-venus-de-hongrie.html> [odczyt: 11.04.2013].
- Varga K., *Gulasz z turula*, Wołowiec 2008.
- Lemondott Szócs Géza*, Index, http://index.hu/belfold/2012/06/13/lemondott_szocs_geza/ [odczyt: 11.04.2013].
- Szócs Géza kormánybiztos lett*, Index, http://index.hu/belfold/2013/02/14/szocs_geza_kormanybiztos lett/ [odczyt: 11.04.2013].
- Köszöntjük a Kossuth-díjas Szvorák Katalint*, Felvidek.ma (Portal informacyjny Węgrów żyjących na Słowacji), <http://www.felvidek.ma/felvidek/kultura/38513-kosztontjuk-a-kossuth-dijas-szvorak-katalint> [odczyt: 13.04.2013].
- „Vajon így kell felépíteni Európát?” – levelek Vidnyánszky Attila mellett*, hvg.hu, http://hvg.hu/kultura/20130325_Vajon_igy_kell_felepiteni_Europat_level [odczyt: 3.04.2013].
- Lettre de Valère Novarina à Attila Vidnyánszky, metteur en scène hongrois dont les spectacles n'ont pas pu venir en France*, Dialogues France – Europe centrale, <http://europecentrale.asso-web.com/actualite-461-lettre-de-valere-novarina-a-attila-vidnyanszky-metteur-en-scene-hongrois-dont-les-spectacles-n-ont-pas-pu-venir-en-france.html> [odczyt: 11.04.2013].

Strony WWW

- Ministerstwo Zasobów Ludzkich, <http://www.kormany.hu/hu/emberi-eroforrasok-miniszteriuma>, w języku angielskim: <http://www.kormany.hu/en/ministry-of-human-resources> [odczyt: 2.06.2013].
- Centrum Informacyjne Węgrów Za Granicą, <http://www.htmik.hu/> [odczyt: 2.06.2013].
- László L. Simon, <http://www.lsimonlaszlo.hu/>, w języku angielskim: <http://www.lsimonlaszlo.hu/en/eletrajz.html>, blog w języku węgierskim: <http://lsimon.blog.hu/> [odczyt: 2.06.2013].
- Krajowa Biblioteka im. Széchényiego, <http://www.oszk.hu/> [odczyt: 2.05.2013].
- Ogólnokrajowa Biblioteka Języków Obcych i Zbiór Muzyczny, <http://www.oik.hu/web/nemzetisegi/rolunk> [odczyt: 2.05.2013].
- Centrum Kultury MOM, <http://momkult.hu/> [odczyt: 2.06.2013].
- Narodowy Zbiór Przepisów Prawnych, <http://njt.hu/> [odczyt: 2.06.2013].